

PAMĚŤ

JEDNOHO dlouhého dne ke konci léta, které jsem strávila ve Vilně, jsem náhodou narazila na ukrajinského jazykovědce. Byl to nevelký snědý člověk tak nabitý energií, že když mluvil, úplně poskakoval na židli. Bydlel zároveň v Černovicích a v Minsku, v Užhorodu a v Kyjevě, oženil se s Litevkou a hlavu měl plnou jazyků pohraničí: ukrajinštiny, ruštiny, běloruštiny, polštiny, litevštiny, různými nářečímí Rusi a Bukoviny, a také rumunštinou, němčinou, trochou turečtiny a teď ještě angličtiny.

„Poprvé v životě mluvím anglicky s člověkem, pro kterého je to rodný jazyk,“ řekl. „Napijme se na to.“ Nalil do dvou skleniček sladký arménský koňak a usmál se.

Povídali jsme si o různých věcech, o Polácích a Litevcích, o vzájemné nevraživosti Baltů a Slovanů, o Bělорusech a jejich ještě čerstvém cítění národní identity.

„Zdá se, jako by byli trochu opilí, vznášejí se bez orientace ve vzduchu, v prostoru – v prostoru, kde věci ještě nejsou uzavřené. Vyjádřil jsem se správně?“

Řekla jsem, že ano.

„Tak se na to taky napijme,“ navrhl a začal malými doušky zase upíjet koňak.

Byl vzdělaný, výmluvný, a s nadšením se chápal skoro každého tématu, na každou otázku měl rychle po ruce odpověď, znal žerty a vtipy o každém národě z pohraničí. Teprve když jsem začala o Ukrajině, jeho národu, začal se trochu zakoktávat, mluvil pomaleji, váhal, až nakonec zmlkl.

„Povídejte, prosím,“ požádala jsem ho. „Co s Ukrajinou?“

„No co, s Ukrajinou je jeden problém. Ano, problém – říká se to tak, ‚problém‘? Víte, není jasné, co mají lidé na mysli, když říkají ‚Ukrajina‘. Ukrajin je hodně. Je Kyjev, centrální Ukrajina, srdce Kyjevské Rusi, odkud pocházíme. Ano, v Kyjevě lidé mluví nejkrásnější, nejčistší ukrajinštinou. Je východní Ukrajina – Doněck, Charkov, Dněpropetrovsk –, která byla bohužel tak dlouho ruská, že jazyk úplně ztratila, mluví tam nějakou smíšeninou ruštiny, je to něco jako slang. Pak se táhne pobřeží Černého moře, Krym, Oděsa, území podmaněné Kateřinou Velikou, osidlované jejími dvořany, které nazvala Novorossijsk. Tam lidé také mluví rusky, ale historicky a právně patří Krym k Ukrajině, máme s nimi velké množství svazků, mnozí z nás jsou potomci krymských Tatarů.“

Znovu začal mluvit rychleji.

„Pak je severní Bukovina a krásné město Černovice, teď se mu říká Černivci, je jižní Besarábie, země Gagauzů, Turků. Ta území byla na konci poslední války zabraná Rumunskem, mluví se tam ukrajinsky a moldavsky, a také směsicí obou těch jazyků. To je vám jazyk, to je zajímavý jazyk! No a konečně západní Ukrajina – mám na mysli Lvov, samozřejmě, Lvov, který býval polský, a proto se tam určitě bez problémů domluvíte polsky, nikdo si ani nevšimne, že mluvíte jiným jazykem. Nikdo si toho ani nevšimne! A samozřejmě Zakarpatská Rus, které tak dlouho vládly Uhry a pak Československo. Jak vám o ní mám povědět? Jak to vyjádřit? Musíte se to dozvědět sama, musíte se tam vypravit a bydlet v jedné z těch rusínských vesniček, které se táhnou až do hor, jen tam jeďte a uvidíte, že je to tam jiné. Poslechněte si tamní jazyk, to není moje ukrajinština, to není ukrajinština Kyjeva, jen si ho poslechněte. To je zakarpatská ukrajinština.“

„A celou tu rozmanitost, celou tu různorodost se z nás pokoušeli setřást,“ pokračoval. „Všichni jsme teď sovětské lidé, *homo sovieticus*. Scementovali nás, řekl jsem to dobře? ‚Scementovali‘? Takže nás scementovali a přikázali, abychom mluvili rusky. Marxistická ideologie musela být úplně jednoduchá, absolutně primitivní, a pravý opak všeho, co se dělo v minulosti. Střih, všechno to zahodí a namlouvají nám, že jsme stejní, říkají Ukrajincům, že sovětský Ukrajinec je sovětský Ukrajinec a hotovo, tečka. Učí nás ruštinu, učí nás zapomenout ty hloupé dialekty, učí nás být Ukrajinci podle sovětského modelu. A teď máme demokratizaci a s demokratizací přichází nová vlna nacionalismu, to je nevyhnutelné. Jsme společnost do té míry zničená, že potřebujeme ty nejjednodušší způsoby, jak lidi vtáhnout do procesu budování stá-

tu – a nejjednodušší je národní obrození. Ale bojím se...“ vstal a začal přecházet po místnosti, „...bojím se, že nás ten nacionalismus spojí špatným způsobem. Naši lidé nedocení hodnotu rozdílů, které je dělí. Všichni budou chtít být stejní, budou chtít, aby Ukrajinci byli stejní. A tehdy tomu budou někteří vzdorovat, budou mít pocit, že ukrajinizace je špatná. Ale Ukrajinci znají jen jeden model, sovětský, a v základech toho modelu spočívalo přesvědčení, že síla je v jednotě. A zatím síla tkví právě v rozdílech. Různorodost, tou je Ukrajina krásná. Různorodost je náš poklad.“

Jazykovědec dospěl k vrcholu rozrušení a najednou se vzdal. Rozhodil ruce.

„Všechno, co říkám... Snažím se vyjadřovat co nejjasněji... ale ta angličtina... není to můj mateřský jazyk, rozumíte, není to můj jazyk.“ Zklamaneč dosedl na židli.

Řekla jsem, že ho dokonale chápu. Vzdychl a nalil si další skleničku koňaku.

„Je tomu velice těžko, ano, velice těžko rozumět. Víte, my nejsme nový národ jako Bělorusové, ale velmi starý národ. Jsme hodně starý národ, ale nikdy v dějinách jsme neměli vlastní stát. Měli jsme už takový osud, že jsme vždycky žili pod vládou jiných. A takový osud, že nás popisovali jiní. Obávám se, že kvůli tomu dovolíme, aby nám jiní řekli, že jsme sjednocení, že přijímáme sovětskou ideu jednoty, protože neznáme sami sebe. Skuteční Ukrajinci nemají vizi, jací by měli být, tak se nebudeme cítit dost sebejistí, abychom přijali tu různost, abychom nechali různé dialekty rozvíjet. I já, dokonce i já jsem občas na pochybách, když po mně chtějí, abych vyprávěl o své zemi, popsal, jak vypadá a jaká je.“

Víte, někdy říkám svým nejbližším, svým litevským přátelům, občas jim říkám: neznáte svět, ze kterého pocházím. Neznáte ten ukrajinský prach, to bláto, jaké bylo ve vsi, kde jsem vyrostl, a neznáte ukrajinské květiny, ukrajinské vůně. Ale nedokážu to sdělit, nedá se to popsat. Prosil jsem kdysi přítele, který je umělec, aby mi pomohl, ale on jen řekl: ‚Ukrajinská vesnice voní... jinak.‘ Nemohu k tomu ani nic dodat, protože to vyžaduje jiný nástroj, jiný druh rozhovoru, méně vědecký. Je ale pravda, musím říct, že jsem trochu outsider. Ano, jsem Ukrajinec, ale zároveň jsem na Ukrajině cizí.“

Zeptala jsem se ho, co tím myslí.

„Kvůli jménu. Víte, mám turecké jméno. Není to ukrajinské jméno. A mám v sobě trochu turecké krve. Proto ta tmavá pleť, víte, za války mě teta a strýček schovávali s bratrem ve sklepech. Schovali nás, protože sousedé si mohli kvůli našemu tureckému jménu a tmavé pleti myslet, že jsme Židé. Tak se ve vlastní zemi cítím jako Žid. Od svého židovského dětství vnímám tu zemi, jako bych v ní byl cizí.“

A to, říkal, je nejmíc ukrajinské ze všeho: číst dějiny své země, jako by je člověk četl očima vnějšího pozorovatele. To už je osud pohraničních národů, že se poznávají vždycky prostřednictvím příběhů jiných, že se realizují jen s pomocí jiných.